

Nagyboldogasszony pesti temploma

Az öregek még emlékeznek a régi Belvárosra; a kopott és patinás házakra, meg arra az életre, mely a tornyos Városháza körül zsongott. Még régi formájában áll előttünk a Hatvani ucca, mely elől nyugat felől a Kigyó-pajka fogta el a kilátást. Emlékszünk a Barátok terére, melyen kút állott és a vén Curia nézett farkasszemet a Ferenciek templomával. A Váci ucca nekiszaladt a Városház térnek és a Koronaherceg uccára átkelesztelt Uri uccában korzóztak napsütésben a szépasszonyok. Egymás hegyén-hátán állottak a kis- és nagy házak a régi Belvárosban, melynek a Rózsa tér, a Sebestyén tér, a Városház tér, a Hal piac és a Barátok tere voltak a kopolyái; ezeken keresztül lélegzett. Keskeny és gyakran görbe uccákon keresztül-kasul sétált, sietett, sőt olykor hőmpölygött az élet és az öreg, sárgás-barnára meszelt piarista házból tódultak ki a kis diákok, mikor a plébániatemplom Dunára néző tornyaiban delet harangoztak.

Az Erzsébet-hidat neki viszik a hegynek

Aztán a kilencvenes évek végén egyszerre csak jött a nagy változás, amely elseperte a föld színéről a régi Belvárost; úgy, hogy végül is az öreg házak közül alig maradt egy-kettő, hírmondójaképpen elmúlt, régi időknek. Uccákat és tereket tüntetett el a modernizálás és a régi Belvárosból, régi ruhájában, eredeti mivoltában jóformán más sem maradt meg, mint a Plébánia templom és környéke; a Görög-udvar, melyet a szűk Galamb ucca választ el a Péterffyek egykori egyemeletes barokk palotájától, melyben a Buda Városhoz címzett vendéglő tulajdonosa méri a sört. A Piaristák házát, melyet a Kötő ucca választott el a kis barokk palotától, még a háború előtt lebontották.

Ezt a nagy változást, mely a Belvárost kiforgatta a régi tisztes mivoltából, az Erzsébet híd építése idézte elő. Az Erzsébet híd építését nagy tanácskozások előzték meg. Sokat vitatkoztak, sokat szónokoltak a szakértők, míg végre elhatározták, hogy az új hidat neki vezetik — a Gellért hegynek. Volt egy terv, mely szerint az új híd a Kötő ucca, vagyis a mai Piarista ucca irányában szelte volna át a Dunát és a Rác-fürdő előtti tere torkollott volna. A pesti oldalon viszont a szabályozás akként alakult a tervek szerint, hogy a Zsibárus ucca, vagyis a mai Párizsi ucca kiszélesítésével a Károly-kaszárnyán keresztül a Károly körútig vezetett volna egy főútvonal, melyből aztán folytatólagosan megépíthették volna azt az Erzsébet sugárutat, melyet ma mindenáron meg akarnak építeni. Szó, ami szó, ez a terv az Erzsébet híd vonalvezetésére alkalmasabb, praktikusabb és tetszetősebb terv lett volna, mint az, amit megvalósítottak. Sajnos, a nagyfejtűek drágállották a költségeket; azt mondták, hogy a kisajánítás miatt rengeteg pénzbe kerülne az a híd, melynek útvonala a Kötő uccán fut keresztül. Pénz pedig már akkoriban is kevesebb volt, mint amennyire szüksége lett volna a városnak. Így csinálódott meg a mai Erzsébet híd és a Belváros úgy, amint megcsinálódott.

A vita során sok esett arról, hogy mi történjék a Nagyboldogasszonyról elnevezett belvárosi plébánia templommal, melyről két kitérő tudós: Némethy Lajos és Rómer Flóris, azt bizonygatták, hogy az alapköveit az Árpádok idejében rakák le. Sem a városházán, sem a Közmunkatanácsában nem nagyon bíztak ezekben a fejtegetésekben és sokáig nem tudták, hogy mitévők legyenek a templommal, amely útjába állott a szabályozásoknak. Voltak, akik azt követelték, hogy le kell bontani a kéttornyú, Dunára néző templomot és valamivel odébb, a Piarista telken, kápolnát kell építeni a helyébe. Azután akadt egy amerikai vállalkozó, aki azt ajánlotta, hogy ő egyszerűen felemeli és eltolja a templomot tornyostul, mindenestül oda, ahova a tekintetes Tanács akarja. Egyik javaslatot se fogadták el. Ellenben megépítették az Erzsébet hidat, amelynek erősen fel-

töltött esküüti feljárója olyan magas, hogy jóformán egészen eltakarja a templom déli frontját. Csak a templom teteje látszik ki.

Körülbelül harminc esztendeje annak, hogy egy lehetetlen völgybe került az új híd építése következtében a templom. Most azán a lelkiismeret megszólalt a városi urakban és megbíztak egy kitérő építőművészt, dr. Lux Kálmánt, aki tudósnak és restaurátornak egyaránt elsőrangú; szóval megbízták dr. Lux Kálmánt, hogy állapítsa meg, vajjon érdemes-e restauráltatni Nagyboldogasszony pesti templomát? Lux Kálmán lekaparta a falakról a vakolatot, amelyet az utolsó száz év alatt kentek rá és szenzációs dolgokra bukkant, amelyekről most számol be egy igen érdekes essay-ben, mely ma jelent meg a főváros kiadásában a „Tanulmányok Budapest multjáról” című monográfia-gyűjtemény második kötetében.

Dr Lux Kálmán felfedezése

Azt mondja Lux Kálmán ebben a tanulmányban, hogy a belvárosi Nagyboldogasszonyról nevezett plébániatemplom körül épített árusító boltok lebontása és a falakat takaró vakolat eltávolítása után nagyjelentőségű archeológiai leletek kerültek napvilágra, melyek a templomépítés történetét egészen más világításban mutatják, mint azt műtörténészeink azelőtt vallották. Általános volt a felfogás, hogy ennek a templomnak csak szentélye gótikus, ellentétben hajójával és két tornyával, melyek barokk ízlésben, a XVIII. század első felében épültek. Ezt a felfogást a legújabb kutatások megdöntötték. Bizonyítást nyert, hogy a bizonyára erősen megrongált, sokkal kisebb, XII. századbeli régi románstílusú Bazilika helyén a XV. században a mainak teljes terjedelmében építettek fel gótstílusban az új templomot. Tehát nemcsak a szentély, hanem maga a templomhajó is a középkor alkotása. A szentély az idők folyamán kevesebbet szenvedett és azért úgy kívülről, mint belül megtartotta gótikus jellegét. Ezzel szemben az erősen megsérült és a történelmi feljegyzések szerint is elpusztultnak jelzett hajórészt a megmaradt régi középkori falak felhasználásával 1725-től az 1740-ik évig terjedő időben barokkstílusban teljesen átépítették.

Lux Kálmán szinte tégláról téglára ment a kutatásban és tanulmányában azt mondja, hogy bár a templomépítés történetére nézve igen fontos adatokat derített ki a kutatás; a vizsgálódásokat mindamelllett nem tekintheti lezártaknak. Nagyon sok és fontos adatot és értékes archeológiai leletet vár még a szentély padlója alatt folytatandó ásásoktól, melyek biztosan tisztázhatják e nagyjelentőségű műemlék építési multját. Eddigi kutatásai szerint megokolt az a feltevés, hogy a déli torony belsejében látható román fal az elpusztult, XII. század végén, vagy a XIII. század elején épült kéttornyú bazilika déli tornyának déli falából maradt ránk. Valószínű, hogy ez a régi román bazilika a mai templom hajójának csak belső területét foglalta el. Két félkör-íves mellék apszisa a mai arcus triumphalis vonalához simulhatott s maga a fő apszis e vonaltól kelet fele a régi főhajó meghosszabbításában közbeiktatott négyzetes mezőhöz csatlakozott. Ezekből megítélhető, hogy a régt pesti román bazilika a mai templomhoz képest sokkal kisebb tömegű lehetett. Méreteiben nem haladhatta meg a jáki apátsági templom méreteit.

A belvárosi plébánia-templom Zsigmond és Mátyás korában

Zsigmond király korában építették ki háromhajós csarnoktemplom módjára a templom hajóját és szentélyét, úgyhogy a templomhajó külső falait a régi román bazilika oldalhajóinak külső falaira építették, melyeket a szentélyben tovább vittek és a szabályos nyolcszög oldalai irányában körülvezettek.

Mátyás király korában bővítették ki a templomhajót kétoldalt alacsonyabb kápolnasorokkal, emeleti oratóriumot építettek a Zsig-

mond király korabeli szentélyhez csatlakozó kápolnára; kápolnával bővítették meg a sekrestye épületét kelet felé a mai sekrestye területén. Ugyancsak Mátyás király korában épülhetett a templom egyellen déli tornya.

A török időben és az ostromok alatt elpusztult a hajórész. A törökök kivonulása után csak a szentélyt használták, a nyugati oldalon a romba dőlő hajó felé falat emeltek. 1725-től 1740-ig terjedő időben a templomhajót a középkori falak és a szerte heverő gótikus kövek felhasználásával barokk stílusban teljesen újjá építették. A szentélyt helyreállították és adták templomuknak nagyjában ma is ismert alakját.

Azt mondja Lux Kálmán, hogy a leletek mind azt bizonyítják, hogy a templom legimpozánsabb képe Mátyás király korában lehetett, mikor is teljes fényében díszlett a nagyszerű főtemplom háromhajós, körüljárós szentélyével, kápolnasorokkal kibővített templomhajójával; magasra törő, egyellen nyolcszögletes körtornyával. Nyolcszögletű lehetett a torony felső része; olyan, mint a budavári Koronázó templom Mátyás-tornyáé; a dominikánus Szent Miklós-tornyáé; a Mária Magdolnáról nevezett helyőrségi templom tornyáé, vagy a pozsonyi franciskánus, a közelj eserhátsurányi, gyöngyöspatai, kispánai, bélabányai templomok tornyáé.

Csak három templom akad egész Magyarországon, melynek valamikor a pesti belvárosi főtemploméhoz hasonló gazdag szentély-körüljárójuk volt; még pedig a brassói fekete templom; a szászsebesi evangélikus és a miskolci avasi református templom. E műemlékek közül egyedül a pesti belvárosi plébániatemplom őrizte meg eredeti alakjában körüljárós szentélyét. Ostromok és tűz vészek nem forgatták ki eredeti mivoltából. Az építőművészeti alkotások valódi szép műzeuma lett. A román kor, a gótika, a renaissance, a barokk, az empire-korabeli gótika; a klasszicizmus, sőt még a Steindl-féle helyreállítás majolika főoltárában mutatkozó művészeti készség is sok látnivalót halmozott fel e hangulatos istenházában.

Becsüljük meg e sokszázados műemlékünket; védjük meg a pusztulástól; állítsuk vissza a maga eredeti szépségébe — így végzi Lux Kálmán tanulmányát, — patinás falai hadd beszéljenek a főváros gazdag és viszontagságos történelmi multjáról. Legyen a templom a főváros sok-sok évszázados küzdelmeinek méltó emléke.

Pásztor Mihály